

GALATA

HALİL İNALCIK

1 Haziran 1453'te II. Mehmed'in bir ahdnâme ile teslim aldığı Galata'da nüfusun büyük bölümü ile yapılar Osmanlı idaresine geçmiştir. Bu ahdnâme ile ahaliye emân, yani İslam dinine göre sultanın yeminiyle mal ve can güvencesi verilmiştir. XIX. yüzyılda Avrupalı yabancıların ve Levantenlerin iddia ettiği gibi, bu ahdnâme, iç idarede özerklik hakları bağışlayan bir belge değildir. Teslimden sonra sultan hemen bir voyvoda (subaşı) ve kadı atayarak Galata'yı doğrudan doğruya Osmanlı idaresi altına sokmuştur. Bizans döneminde Cenevizliler kenti, güçlü surlarla çevirerek bağımsız bir Ceneviz kolonisi hâline getirmişlerdi; Osmanlı idaresinde bu durum kalkmıştır. 1455 Osmanlı nüfus sayımına göre, Galata'da gayrimüslim nüfus üç kategoriye ayrılmıştı: Birincisi, kente geçici olarak gelmiş Cenevizli ve

Venedikli tüccar; ikincisi, Osmanlı uyruğu tabiyeti altına geçen yerli Cenevizliler; üçüncüsü Ceneviz döneminde yerleşmiş Rumlar, Yahudiler ve Ermeniler. Cenevizli tüccara kapitülasyon garantileri verilmiş; öteki Cenevizliler Osmanlı Devleti'nin gayrimüslim tebaası zimmîler gibi, Osmanlı'nın tebaası olmuşlardır. Fatih, Avrupa ile ticaretin merkezi olan Galata'nın eskisi gibi işlek bir ticaret limanı olarak kalmasına önem veriyordu. Bu amaçla kaçanlara, üç ay içinde geri döndükleri takdirde evlerinin ve mallarının teslim olunacağını ilan etti. 1455 nüfus sayımı gösteriyor ki, geri dönenler olmuştur. Kaçanların çoğu zengin Cenevizli ve Rumlardı. Aralarında yalnız iki Ermeni vardı, Yahudilerden kaçan yoktu. Kalenin Osmanlılara tesliminde, Ceneviz idaresine karşı olan Yahudi, Ermeni ve Rumların baskı yaptığı anlaşılmaktadır. Ceneviz döneminde şehir nüfusu artıp

yeni mahalleler kuruldukça, bunları korumak için yeni surlar yapılmış, böylece iç surlarla Galata beş bölümlü bir kale hâlini almıştır. Sultan, Galata karasurlarının, güvenlik nedeniyle yer yer yıkılmasını emretmiş, ama kent, Ceneviz dönemindeki esas konumunu korumuştur. İlk Ceneviz çekirdek bölgesi (contrata), Azeapkayı ile Karaköy arasındaki bölüm, büyük kuleye doğru genişlemiş, Osmanlı döneminde Galata'nın en canlı ticaret bölgesi olarak kalmıştır. Cenevizlilerin Eski Lonca ve Yeni Lonca'sı, belli başlı Latin kiliseleri (San Michele, San Francesco, Santa Anna, Santa Maria, San Domenico, San Zani) bu bölgededir. Yahudiler kalenin doğusunda Karaköy ve Yüksekaldırım boyunca; Rumlar Büyük Kale (Galata Kulesi) ile ilk Ceneviz Kalesi arasında ve Karaköy'den Tophane'ye kadar kıyıda Haliç üstünde; Ermeniler ise onların arkasında yamaçta yer

1- Galata (Matrakçı)

2- Galata'da bulunan iki İngilize ait 1391 tarihli mezartaşı (İstanbul Arkeoloji Müzesi)

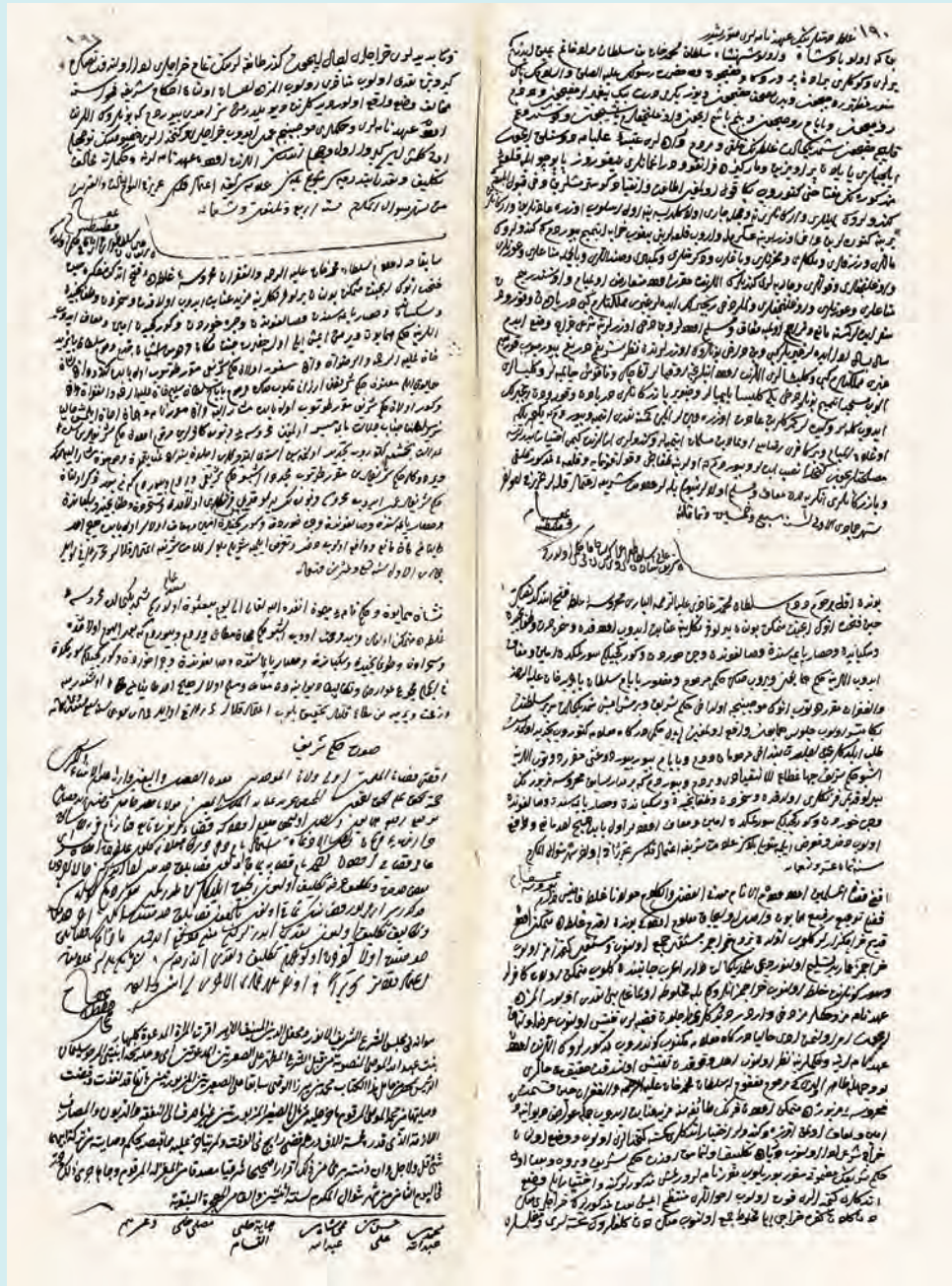
almaktaydılar. 1455 nüfus sayımına göre Galata'da en kalabalık nüfusu Rumlar oluşturuyordu. Nüfusça ondan sonra Latinler (Cenevizli, Venedik ve Katalan) geliyordu; Ermeniler üçüncü, Yahudiler en son sıradaydı. Galata'da Türk nüfusunun yerleşmesi yarım yüzyıl almış; Türkler kentin تنها batı bölümünde yoğunlaşmıştır. İlk 5-10 yıl içinde yerleşenler arasında denizci azepler, kaptanlar, Galata Kulesi çevresinde, kulede görev yapan yeniçeriler yer almaktadır. Askerî sınıf dışında ilk yerleşen Türkler arasında Ankara'dan bir sof tüccarı, bir kürk tüccarı, bir hamamcı, bir demirci ve bir nakkaş bulunmaktadır. Galata hızla Türkleşmiştir. 1481 tarihli vakfiyede 13 İtalyan, 8 Rum ve 6 Ermeni mahallesine karşı Türklerin yerleştiği mahallelerin sayısı 20'yi bulmuştur. Kadı Muhyiddin'in yaptığı 1478 tarihli Galata nüfus sayım sonucu 592 Rum-Ortodoks, 535 Müslüman, 332 Latin

(Efrenciyan yani Katolik Avrupalı nüfus) ve 62 Ermeni hanesi tespit edilmiştir. Böylece, daha 1478'de nüfusun %49'u Müslüman idi. Müslüman mahallelerinde Hristiyanların yerleşmesine izin verilmemişti; fakat pazar bölgesinde ve esnaf birliklerinde tüccar ve esnaf hangi dinden olursa olsun bir arada çalışırdı. Fetih'in en önemli sonuçlarından biri, Galata'nın İstanbul ile her bakımdan bütünleşmesidir. Galata, yalnız ticaret bakımından değil, yaşam tarzı bakımından da İstanbul'un Avrupa'ya açılan penceresi olmuştur. Fatih'in tarihçisi Tursun Bey (1490'a doğru) "Eğer İstanbul'dan Frengistan'a (yani Galata'ya) geçmek istersen kayığa bir akçe ödemen yeter" diyor. Osmanlı idaresinde 1453-1490 arasında rastlayan Galata-Ceneviz noter kayıtları, serbest yaşam ve ticaret bakımından eskiye göre bir değişiklik olmadığını ortaya koymaktadır. Osmanlı, Magnifica Comunit di Pera adını alan Ceneviz cemaatine, bir protegeros (kethüda) idaresinde kendi iç işlerini düzenleme hakkı tanınmıştı. 1540'larda eski San Michele Kilisesi yerinde Rüstem Paşa bir bedesten ve han yaptırarak tüccar ve değerli ithal malları için güvenceli bir ticaret merkezi yaratmış oldu. Galata aynı zamanda zeytinyağı ve şarap gibi Ege mallarının başlıca antreposuydu. Öbür yandan, XVI. yüzyılda Kasımpaşa semti imparatorluğun esas tersanesi ve donanma merkezi olunca, Galata denizcilerin ve denizcilik sanatlarının başlıca mekânı hâline geldi. XVII.

3- Galata Kulesi çanı (İstanbul Arkeoloji Müzesi)

yüzyıl başlarında Galata'da tüm Avrupalı Katolik nüfus 1.100 kişi olarak hesaplanmıştır. Buna azat edilmiş 500 esirle donanma zindanlarındaki 2.000 esir eklenmelidir. 1765'te 17 Alman, 33 Fransız, 13 İtalyan olmak üzere Avrupalı nüfus oldukça küçük bir topluluk oluşturuyordu. Bu yabancıların kişisel işleri için Galata kadısına başvurduklarını, Galata mahkeme sicillerinden öğreniyoruz. Ceneviz döneminde olduğu gibi Osmanlı döneminde de, iş hayatı Orta Hisar denilen Perşembe Pazarı Caddesi çevresinde yoğunlaşmıştır. İstanbul'dan Galata'ya geçiş o zamanlarda Perama/Balık Pazarı kapısından yapılıyordu. Sonraları Yemiş İskelesi yahut Balat'tan yapılmaya başlandı. Gemilerin toplu hâlde bu limanlarda gösterildiğini daha sonraki İstanbul planlarında tespit etmekteyiz. Ayasofya Vakfiyesi'ne göre İstanbul'da bu bölgede iki han, bir gümrük kapı, bir yemiş kapı, bir tuzhane, bir mumhane, üç tane boyahane, yedi tane han ve dört yüz yirmi iki dükkân zikredilmektedir. Buradaki Han-ı Sultan'de bir dörtgen

4- Fatih Sultan Mehmed tarafından Galata'daki zımmilere verilen ahidnamenin farklı tarihlerde yenilenen suretleri (GŞS, nr. 17, s. 190-191)

hâlinde üç yüz altmış bir dükkân sıralanmaktaydı ve burası bölgenin esas çarşısını oluşturmaktaydı. Yahudi tüccar da bu bölgede yerleşmiş bulunuyordu. Bu bölge, evvelce Venedik balyozunun ve tüccarının yerleşim bölgesiydi. Beyoğlu'nun kuruluşuna gelince, yukarı sur ötesinde "Pera bağları" denilen bölgede başlangıçta bağ, bahçe ve mezarlıklar

bulunuyordu. Saray içoğlanlarının yetiştirilmesi için Galatasaray'ın inşa edilmesinden sonra burada yerleşme başlamıştır. II. Selim döneminde (1566-1574) "Frenk Beyoğlu" diye tanınan, sultanın gözdesi Venedikli Aloisio Gritti'nin sarayının bulunduğu Beyoğlu bölgesinde zamanla Avrupalı elçiler yazlık köşkler yaptırmışlar; böylece sur ötesi Beyoğlu

gelişmiştir. XV ve XVI. yüzyıllarda Galata'ya yeni etnik unsurlar katıldı. Fatih, Venediklilere karşı Floransalıları desteklediğinden 1463-1520 arasında Galata'da Floransalı ticaret evleri açılmıştır. Bunların yıllık ciroları 600 bin altına yükseliyordu. Fakat sonraları onların yerini Venedikliler alacaktır. Galata, Ceneviz döneminde olduğu gibi, Doğu ve Batı ticaret mallarının, özellikle ince Avrupa yünlü kumaşlarıyla İran ipeğinin büyük ölçüde mübadele edildiği bir antrepo durumundaydı; bu ticaret Ceneviz, Floransa ve Venedik Cumhuriyetlerinin zenginlik kaynağını oluşturuyordu. Galata'ya yerleşen başka bir etnik grup Araplardır. 1569'dan beri, özellikle 1610 tarihinde Endülüslü Arap göçmenleri Galata'ya kitle hâlinde yerleştiler. Bu nedenle San Domenico Kilisesi, Arap Camii adıyla tanındı.

XVIII. yüzyılda Galata'da Avrupalılar azdı. XIX. yüzyılda Avrupa ile ticaretin büyük gelişme göstermesi üzerine Avrupalılar Galata'da yoğun biçimde yerleştiler. 1840'larda Charles White'nin' gözlemine göre, hâli vakti yerinde Türkler de alışverişlerini artık İstanbul'daki Kapalıçarşı yerine Beyoğlu'nda yapmaya başladılar. Pera Büyük Caddesi, Avrupa mallarının satıldığı mağazaları, Avrupalı otel ve eğlence yerlerinin faaliyette bulunduğu kuzmopolit Beyoğlu semtine vücut verdi. 1853-1856 Kırım Savaşı yıllarında bu süreç hızlandı. İngilizler başta Avrupalılar, kapitülasyonlar sayesinde Galata'yı gerçekten bir serbest liman hâline

1 Years in Constantinople or Domestic Manners of the Turks, London 1845; Osmanlı-Türk sanatlarının ayrıntılı tasviri.

5- Galata Kulesi, çeşmesi ve sakinleri (Flandin)

soktular. 1855'te Perşembe Pazarı, Voyvoda Caddesi ve Karaköy başta olmak üzere Galata, Avrupa mallarının ve bankaların yer aldığı başlıca ticaret merkezi

hâline gelince, İstanbul'un başka semtlerinde yaşayan Rum, Ermeni ve Yahudiler akın hâlinde Galata'da toplanmaya başladılar ve şehrin etnik yapısı bir kere

daha değişti. Levanten denilen kozmopolit bir tip ortaya çıktı. Bu dönemde, özellikle Beyoğlu'nda yeni yeni kilise ve sinagoglar yapılmıştır.

1927 nüfus sayımında Galata ve Beyoğlu'ndaki nüfusun %49'u Müslüman, %21'i Rum, %11'i Yahudi, % 8'i Ermeni, %6'sı Katolik, % 2'si de diğer Hristiyanlardan oluşmaktaydı. Modern şehircilik de İstanbul'da ilk kez Galata'da, Avrupalıların baskısıyla gerçekleşti. Sokakları karanlık, çamur içinde, suçlu ve dilenciyle dolu Galata-Beyoğlu, 1857'de Avrupalı bir belediyeye kavuştu. Kurulan belediye meclisi gelir kaynakları yarattı; iç surlar yıkıldı; geniş caddeler açıldı; temizlik ve aydınlatma işleri ele alındı; bir belediye zabıtası kuruldu. Fakat yabancıların, bu belediye meclisini tamamıyla özerk bir idare hâline getirmeye kalkışması, Osmanlı Hükûmeti'yle çatışmalara sebebiyet vermekte gecikmedi. Haliç üzerinde İstanbul-Galata arası trafik başlıca kayıklarla yapılırdı. Haliç üzerinde ilk köprü, 1836'da Azepkapı ile Unkapanı arasında yapıldı. 1876'da Karaköy'den Beyoğlu'na tünel inşa edildi. Bu tünel dünyada ilk tünellerden biridir.